

La ridícula muralla de Franco

Des de 1944 i fins a deu anys després, el territori proper a la frontera es va sembrar de fortins, búnquers, casamates o nius de metralladores. L'operació constructiva va donar forma a l'Organització Defensiva dels Pirineus. Estava pensada per barrar el pas a un enemic hipotètic i ben equipat que havia de venir del nord. S'hi van abocar moltes tones de ciment, però mai no va tenir cap utilitat pràctica.

Text i fotos > **JOSEP CLARA**, historiador i autor d'*Els fortins de Franco* (2010)

La Instrucció C-15, que data del 23 d'agost de 1944, poc abans de l'alliberament de París dels nazis, va establir un pla de defensa i fortificació dels Pirineus, des del Mediterrani fins al

Cantàbric. Oficialment, es tractava de l'Organització Defensiva dels Pirineus o de la frontera pirinenca, i havia d'aprofitar treballs anteriors. La premsa clandestina va parlar de la Línia de Franco i, en l'àmbit popular, de la Lí-

nia Gutiérrez o Pérez. L'historiador Josep Benet va recordar: «Li deien la Línia Gutiérrez en to despectiu, no pels qui la construïen, sinó per comparació amb la Línia Maginot. Col·locar els ferros dels ferrocarrils de via estreta

>> Assentament de canó antitanc, a Garriguella.

>> Observatori de batalló a Ribes de Freser.

>> Plataforma de metralladora antiaèria al cim del Montperdut, entre Vilajuïga i Llançà.

als búnquers és una matusseria, és de tebeo, fa riure. Per això li deien la Línia Gutiérrez».

En el paisatge de casa nostra es van espargir cinc tipus d'assentaments: de combat, per a fusell metrallador i metralladora; d'artilleria, per albergar un canó antitancs o d'infanteria; a cel obert, per a metralladores antiaèries o morters; observatoris de comandament, i refugis de personal, dipòsits de queviures i municions. Al territori català li va tocar la grossa, ja que dels cent seixanta-nou centres de resistència previstos, noranta-sis van correspondre a Catalunya. Aragó en tenia vint; Navarra, trenta-sis, i el País Basc, disset.

Ciment, sorra i grava

Els nuclis de resistència eren centres de defensa territorial als quals es confiava el control d'una zona d'extensió variable. S'hi adscribia un batalló d'infanteria (uns sis-cents homes) i s'hi havia d'alçar un nombre variat d'obres de fortificació. El pla complet comprenia la construcció d'uns deu mil assentaments (la meitat dels quals en territori català), que constituïen una fortificació permanent, o simplement de campanya, que consistia en obres semipermanents. El sistema

preveia, encara, una zona avançada o de vigilància i una altra de resistència, així com un pla de destruccions i obstacles, a més d'artillar la costa i mantenir camps d'aviació habilitats durant la Guerra Civil, com el de Banyoles.

La tipologia de les obres presenta varietats remarcables. Una obra de metralladora o fusell metrallador, la més repetida arreu, no és igual al Montperdut, als camps de Garriguella o als de Sant Pau de Segúries. El model variava en funció del lloc i la intenció de difuminar-lo en el paisatge. Així, van adoptar la forma de la closca d'una tortuga, la d'una barraca de pagès o d'una cabana de pastor pirinenc. Per camuflar-les també es van utilitzar pedres de l'entorn i s'afavorí el creixement de vegetació entre les roques. La disseminació, l'ocultació, l'emascament i la petitesa eren la millor protecció.

Pel que fa a la solidesa, els assentaments havien d'estar protegits contra artilleria de 7,5 centímetres. La dosificació del formigó havia de ser de quatre-cents quilos per metre cúbic, i es podia rebaixar a tres-cents si s'emprava superciment. En la pràctica diària, el formigó armat es va obtenir amb la barreja d'una palada de ciment, dues

Una obra de metralladora, la més repetida, variava en funció del lloc i la intenció de difuminar-la en el paisatge. Van adoptar la forma de la closca d'una tortuga, la d'una barraca de pagès o d'una cabana de pastor pirinenc.

de sorra i tres de grava. Tot i que la dosificació del ciment era baixa, la conservació i la permanència de les obres ha estat prou notable, i això ha permès que hagin arribat força ben conservades fins als nostres dies.

La geografia aplicada a la guerra

Els militars van estudiar el terreny (la geografia aplicada serveix per fer la guerra) i hi van marcar tres zones diferenciades: actives, perilloses i passi-

>> Fortí de fusell metrallador a la carretera de Camprodon.

ves. En les actives hi passaven comunicacions internacionals i permetien l'accés directe a l'Estat espanyol. Les perilloses, sense ser llocs d'entrada habitual, permetien el moviment de tropes per cooperar o afavorir la infiltració profunda per les zones actives. Les passives eren llocs d'accés complicat, amb un terreny abrupte i transitables només en determinades estacions de l'any.

El traçat era una mica allunyat de la frontera oficial, però se situava al nord del Fluvià i enllaçava amb punts propers a la ratlla i a la costa. No tenia caràcter lineal, sinó adaptat a les variacions orogràfiques. S'hi van incloure les places estratègiques de Camprodon i Ribes de Freser, així com la collada de Toses, la rodalia de Bellver de Cerdanya i la vall alta de les Nogueres.

Les primeres construccions es van fer en zones actives i perilloses situades a l'Alt Empordà, els voltants de Camprodon, l'entorn de Ribes i alguns

sectors estratègics de la Cerdanya i l'Alt Urgell. A final de 1947, l'estadística de la producció parlava de 2.218 assentaments acabats, la qual cosa indicava que s'havia arribat gairebé al trenta-nou per cent de les previsions. En el balanç global de 1950 eren 2.613, mentre que n'hi havia cinquanta-nou de començades i s'havien abandonat excavacions iniciades. Sempre van ser a càrrec de soldats de lleva itinerants, que es movien en funció del treball. Uns soldats que feien la vida a l'aire lliure, vestits precàriament, i que havien d'habitar en barracots, llocs improvisats i condicions adverses durant l'hivern.

La hipòtesi d'una invasió va romandre en els plans de defensa. L'any 1948 encara es preveia desplegar una divisió a Cantallops per desinfectar de gasos la zona fronterera. No obstant això, un cop creada l'OTAN, el 1949, la fortificació dels Pirineus va deixar de tenir una justificació real o aparent.

La dedicació no hi cessà de cop, però s'hi trastejà més lentament i selectiva. La inèrcia, els interessos creats i la necessitat d'entretenir els soldats amb feines pròpies dels sapadors van fer que la pràctica constructiva no s'abandonés fins cap al 1955.

No tot el ciment acaparat arribà al lloc pertinent, ja que va sortir de manera irregular cap a construccions particulars, com a intercanvi o venda il·legal en el mercat negre. En van desaparèixer mil sacs en un inventari de traspàs de materials, i Manel Pujol ha pogut explicar que, a Camprodon, quan necessitava ciment per a alguna obra civil, es posava en contacte amb un brigada, que, sense que ho sabessin els superiors, en treia alguns sacs del magatzem d'on es guardava l'utilatge.

El símbol d'una època fosca

La fortificació pirinenca va ser el símbol d'una dictadura a la defensiva,

que gastà tones i més tones de ciment (quan el producte es racionava i escassejava per a la construcció de cada dia) en un projecte que no va tenir mai una utilitat pràctica, perquè l'enemic, fossin els aliats o les tropes comunistes que el 1955 van donar origen al Pacte de Varsòvia, no arribà, i tampoc no va servir per aturar l'activitat de la guerrilla antifranquista, organitzada en petits grups d'activistes. Però va posar en relleu la fe dels militars en el valor estratègic dels Pirineus, una creença que encara es perllongà fins no fa gaire, com si fóssim a l'època de Napoleó i no hi hagués tropes aerotransportables. Un cap de l'Alt Estat Major es va atrevir a manifestar, no fa pas tants anys: «El ministro Serra dirá lo que quiera, pero cuando los tanques soviéticos crucen

los Pirineos, será la gloriosa infantería española, como siempre, la que se enfrenta a ellos».

La vigilància i conservació de les obres, de prop, va durar fins que van subsistir les forces del Regiment de Sapadors de Fortalesa número 1, disperses en nombrosos destacaments, però dissoltes el 1960. Aquesta unitat també va ser l'encarregada d'informar dels permisos reglamentaris d'esporgades de boscos i de construcció de nous edificis i pistes que alguns particulars o entitats oficials projectaven dins el límit de la competència castrense. Els entrebancs a l'urbanisme es van justificar per l'interès militar; així, la mare de l'economista Antoni Serra Ramonedà va necessitar energia i fermesa per superar les dificultats que li van posar

a l'hora d'intentar aixecar una construcció luxosa a Camprodon.

A hores d'ara, podem tocar els búnquers, visitar-los com a reclam turístic o descobrir-los enmig de camps i muntanyes. En tenim molts exemples a l'Alt Empordà i al Ripollès, força més que a la Garrotxa i la Cerdanya. Tanmateix, més enllà del valor històric, arqueològic i patrimonial, aquestes estructures ridícules conviden a reflexionar sobre una munió d'aspectes de les actituds humanes i la seva interrelació amb la natura. Són representatives de l'arquitectura militar d'una època, com abans ho havien estat els castells i les muralles. Expressen la imatge d'un temps insegur i agressiu, de pors i de dominació militar, de guerres que van ensangonar Europa.

>> Búnquer sobre la carretera de Llançà.